

Томусяк Л. М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖУ В РОМАНЕЛАХ ОЛЕГА СЕНЧИКА

Стаття присвячена детальному аналізу мовних особливостей пейзажних описів у романах Олега Романовича Сенчика. Проаналізовано теоретичні питання, визначено науковий підхід до вивчення пейзажу, а також виявлено його специфіку функціонування. Із лінгвістичного боку опис пейзажу – це текстовий компонент художнього твору. Пейзажний опис зображує явища природи у взаємодії з людиною. Ідейна та художня позиція автора реалізується за допомогою дескрипції природи, яка нерозривно пов'язана з героями твору, їх внутрішнім станом та настроєм. Пейзажний опис об'єднує пізнавальні, комунікативні та композиційні компоненти змісту.

Пейзаж має більше функціональне навантаження, ніж просто дескрипція. Він реалізовує ідею автора. Природа – це окрема художня реальність. Її проблематика часто порушується як в літературі, так і в мовознавстві. За допомогою пейзажного опису автор має змогу реалізувати, передати власні натуралістичні думки й емоції, а також охарактеризувати окремі явища.

Домінуючими засобами для створення неповторних картин і образів у Олега Сенчика є різноманітні тропи. Однак найбільш продуктивним мовним засобом в описах письменника є персоніфікація. Вона пронизує всю його творчість. У такий спосіб автор намагається дати читачеві відчуття того, що насправді природа є живою, неповторною та загадковою. Якщо говорити про специфіку мови художніх творів Олега Сенчика, не можна не відмітити «антропоцентризм» творчості письменника. Вже у пейзажних описах яскраво помітне перенесення людських рис на природу, предмети. І робить це автор майже в кожній дескрипції. Реалізація антропоцентричного принципу в дослідженні структури художнього тексту також передбачає увагу до особливостей функціонування слова, але в просторі, обмеженому рамками закритої системи, якою є, власне, текст. О. Сенчик демонструє майстерність словесної пластики, збагачучи пейзажні описи різноманітними мовними засобами.

Запропоноване наукове дослідження визначає й деякі перспективні напрями подальших досліджень, зокрема систематичний підхід до створення класифікації пейзажних описів. Поняття пейзажу потребує ґрунтовного теоретичного аналізу під кутом зору сучасної теорії вивчення художнього тексту.

Ключові слова: мовостиль, романела, семантика, антропоцентризм, персоніфікація, метафора, епітет, порівняння, синонім, okazionalizm.

Постановка проблеми. Пейзаж – це один з найкращих засобів цілісного сприйняття дійсності, створеної автором. Тема природи завжди була в полі зору зацікавленості багатьох дослідників, зокрема Авксентьєвої Г., Дятленко Т., Конєвої Т., Лапій М., Пасічник Г., Свірідової Ю., Тарасової Н. та ін. Однак, незважаючи на значний багаж напрацювань у цій царині, вона досліджена скоріше хаотично, ніж повно, всебічно. Тому актуальність наукового екскурсу вбачаємо в потребі комплексного мовознавчого підходу до аналізу художнього опису пейзажу. Існує велика кількість лінгвістичних праць, що стосуються проблеми забезпечення цілісності художнього тексту. Це передбачає аналіз окремих частин написаного автором, у нашому випадку – дослідження пейзажного опису.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в ній комплексно досліджено пейзажний опис передусім з лінгвістичного погляду, здійснено всебічний аналіз пейзажних вставок у мовну канву твору автором. Розглянуто мовні особливості прозового опису буковинського письменника (його новаторство, описова манера, індивідуальна побудова дескрипції природи, стратегії творення пейзажу).

У художньому мовленні пейзаж посідає не останнє місце, навіть більше – інколи його роль у розкритті змісту є провідною, оскільки доповнює авторську картину світу. У багатьох оповіданнях, новелах, романах можна простежити взаємодію людської свідомості з природою. Такі «стосунки» виливаються в масштабний ліричний

роздум. Вагомим стає відчуття повноти і єдності світу, в якому існує людина.

У творах опис пейзажу виконує ще одну не менш важливу функцію – психологічну. У різноманітних текстах за допомогою пейзажних деталей створюється потрібна емоційна атмосфера, відтворюється внутрішній стан героїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У текстах письменника пейзаж стає навіть окремим явищем, вивченням якого займається сучасна українська літературознавиця Марія Лапій.

Сам термін «пейзаж» автори посібника «Теорія літератури» О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв розглядають у розділі «Структура і елементи внутрішньої форми художнього твору» і називають його «образом природного оточення персонажів», «картиною природи» [1, с. 159].

За основними функціями в художньому творі розрізняють три типи пейзажу: хронотопний – повідомлення про локацію та час, в яких відбуваються події («репрезентує етнографічні, лінгвокраїнознавчі та загальноприродничі відомості [3, с. 15]»); психологічний – виражальний, асоціативний опис та оцінний – спосіб вираження авторської думки, його світосприйняття.

М. Тараненко зазначає, що «насиченість художніх творів картинами природи залежить від тієї місцевості, в якій відбуваються події, від розуміння письменника змісту й характеру зображуваних явищ [5, с. 11]».

Самостійність пейзажу коментує Т. Дятленко, стверджуючи, що «позасюжетним слід вважати пейзаж тоді, коли він представлений у творі поширено, детально (панорамний пейзаж), тобто як частина типових обставин. Частиною ж сюжету пейзаж буде тоді, коли він входить у розвиток подій у формі незначних вкраплень, прив'язаний до якогось епізоду чи ситуації твору й активно впливає на світосприйняття героїв, увиразнює певні риси характерів персонажів (ситуаційний пейзаж) [2, с. 18–19]».

Мета статті – схарактеризувати й науково обґрунтувати лінгвальні параметри мовних одиниць при створенні пейзажного опису на лексико-семантичному рівні. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: визначити науковий підхід до вивчення пейзажу як об'єкта мовознавчих досліджень; виявити специфіку функціонування опису пейзажу в мовостилі сучасного буковинського митця, зацентрувавши увагу на лексико-семантичних засобах.

Виклад основного матеріалу. Пейзаж як один із змістовних і композиційних компонентів худож-

нього твору виконує багато функцій залежно від стилю автора. В художньому творі опис природи – це явище не випадкове, а завжди містить смислове навантаження. Пейзажні дескрипції часто виступають у ролі емоційно насиченого тла або ж як форма відображення внутрішнього світу автора і персонажа. Однак цим перелік виконуваних пейзажем в структурі літературного твору функцій не вичерпується.

Пейзажні описи часто виконують характерологічну функцію, виступають засобом мотивації вчинків героїв. Вони можуть передати душевний стан, настрої персонажів, навіть деякою мірою допомагають досягнути їх внутрішній світ, емпатично відчуті переживання. Пейзаж може психологічно впливати, налаштовуючи читача на певну емоційну хвилю сприйняття художнього тексту.

Пейзаж відображає уявлення автора про світ природи загалом, який, у свою чергу, є загальновиразним мірилом цінностей і категорії прекрасного.

Природа є невід'ємною частиною художнього світу багатьох письменників. Такою вона є і для Олега Сенчика, творчість якого насичена яскравими пейзажними описами.

Олег Романович Сенчик народився на Вінниччині, закінчив філологічний факультет Чернівецького університету в 1970 році, після чого жив і працював на Буковині. За свого життя став не лише лауреатом української літературно-мистецької премії ім. Сидора Воробкевича в 2003 році та журналу «Дніпро» в 2009 році, а й здобув зарубіжні – фундації «Українські жінки Америки» (США) та «У свічаді слова» Євгена Бачинського (Канада).

У 2009 році за рейтингом журналу «Дніпро» його роман «Лицар на гострому прюзі» був визнаний найкращим, а окремі твори перекладені угорською та румунською мовами.

Романели Олега Сенчика відзначаються великою кількістю пейзажних описів. Автор вміло оперує різними художніми засобами та прийомами, підтверджуючи свою літературну майстерність. Відбір і вживання мовних прийомів письменник підпорядковує естетичним цілям, яких він прагне досягти створенням свого твору. Засоби увиразнення української мови багатопланові.

Задля впливу на читача, його емоційний стан, автору необхідно вміло оперувати словом. Лексика української мови пропонує широкий діапазон таких можливостей. До мовних засобів виразності належать синоніми (в тому числі і контекстуальні, створені безпосередньо автором), антоніми, пароніми, однозначні і багатозначні слова, омоніми, okazionalizmi тощо.

Олег Сенчик майстерно вводить у мовну канву твору контекстуальні синоніми: *Хату обступає дременя і дремна темінь лісова* [4, с. 17]; *Даль обрамлена сизим лісом, а їх обступив святобливий, любомірний і всеобіймаючий спокій* [4, с. 19]. Функціонування таких синонімів несе подвійне навантаження: по-перше, створює ефект сповільнення ходу розповіді відповідно до почуттів героїв, по-друге, дозволяє увиразнити опис лісової казковості та надзвичайного спокою.

Письменник використовує розмаїття семантики багатозначних слів: вільних, фразеологічно зв'язаних, проте надає перевагу переносним значенням, які володіють образно-характеристичними можливостями. Семантика слова – це явище змінне, яке може співвідноситися з конкретним предметом або явищем дійсності. При образному значенні слова його сенс уточнюється, проте характер такої конкретизації дещо інший. Образне вживання призводить до суттєвих змін у самій структурі семантики, в характері співвідношення слова з предметами і явищами та мисленнєвими відображеннями цих предметів і явищ, як-от: *А над небом блакитна накривка небес* [4, с. 19]; *Фроська й собі підсліпкувато п'є довкілля, зелено-живий пагорб, розтятий сірою змієюкою стежки* [4, с. 27]; *У тій щілині вишугування вітру й вологі косяки дощів і золотаві сонячні рубці у спеку* [4, с. 92]. Вжиті образно, такі поєднання слів виходять за межі звичайного лексичного зв'язку з іншими словами. Накривка – це тканина, якою накривають що-небудь, а змійка – це плазун з видовженим тілом, косяк – це боковий або верхній брус рами дверей. Однак зазначені лексеми переходять в інший семантичний план, при цьому порушується їх звичний контекст уживаності, що сприяє образності й яскравості пейзажного опису й експресивності тексту загалом.

Одухотвореність природи письменник зумів зобразити, використовуючи метафори, епітети, порівняння, персоніфікації. Навколишня дійсність – небесні тіла, природа, рослини у мовостилі автора є живими, автор персоніфікує ліс, весну, день: *...ліс розмовляє із леготом нічним і вона слухала його скаргу, він ніби плив за самим собою, заколисував себе і присинав* [4, с. 6]; *Міцну бражку заварила весна, поволеньки вже зсувалася у молоде літо* [4, с. 7]; *А докола день натомлено зітхає, пригусклі впокійливі барви виглиблюються* [4, с. 39]. Наділення неживих предметів ознаками і властивостями людини – це один з найпоширеніших і найдієвіших за силою впливу на читача тропів, що надають авторському мовленню образ-

ності й неповторності. Окрім цього, персоніфікація допомагає автору передати і внутрішній стан героя.

Для зображення пейзажу в прозових творах Олег Сенчик активно послуговується епітетами, які допомагають точніше й яскравіше передати не тільки описувані явища чи образи, а й внутрішній стан героїв. У мовостилі письменника вони мають відмінні риси, бувають прості та складні, наприклад: *Із сіножатей прилісних бентежний запах сонних трав доносив легіт* [4, с. 59]; *Баба Ганя дзенькнула залізною хвіртчиною, поринула в любистково-чебрецево-кануперно-м'ятні пахтыва городини* [4, с. 112]. Як бачимо, автор створенням складного за структурою неологізму значно розширює спектр запахів, що гармонійно поєднуються в городі героїні твору.

В пейзажних описах автор часто використовує свої улюблені кольори: небесний, зелений, помаранчевий, жовтий. Частотними, як засвідчують наші спостереження, в пейзажних описах письменника є функціонування складних прикметників, як-от: *антрацитово-чорний, біло-жовте, серпанково-прозорий, димчасто-сіре, любистково-чебрецево-кануперно-м'ятні*, а також поєднання прикметників з дієприкметниками: *багряно-скаламутніла, зелено-живий, сизо-змертвіла*.

Однією з рис, яка виокремлює творчість Олега Сенчика, є метафоризація художнього мовлення, в основі якої – подібність найрізноманітніших ознак предметів: кольору, форми, обсягу, призначення, положення в просторі, часі тощо. Метафори в описах Сенчика мають різну частиномовну приналежність – це й іменники (*накривка небес, змійка стежки, кососік дощів*), і прикметники (*лоскїтливі пахоці, молоде літо, вибарвлений день*), і дієприкметники (*повітря настояне на травах, наярене сонце*), і дієслова (*задуха лягала, кріп старається, барви виглиблюються*), і прислівники (*усміхаються синьо-червоно*). Письменник шляхом метафоризації створює живі, яскраві «зорові» картини. Спостерігаємо у мовленні письменника нанизування метафор, створення синонімічного ряду близьких за значенням метафоричних лексем, що є по-особливому яскравим стилістичним прийомом образного мовлення.

Близьким до метафори є порівняння, яке дозволяє письменникові поєднувати найнедосяжніші явища природи з людиною й її повсякденним життям, а водночас порівнянням автор засвідчує асоціативні зв'язки, які характеризують його мовосвіт. Для автора природа – це предмет поклоніння, обожнювання, він не може встояти перед

тим, щоб не співвіднести її з людиною, використовуючи яскраві й точні порівняння: *Літо пре, як навіжене* [4, с. 4]; *День вибарвлений, як вибавлений* [4, с. 7]; *Костяний в'яз вистелив жорствою кострубату тінь, схожу на розпатлану в несамовитому гніві своєму Раїфту* [4, с. 23].

Особливістю опису природи в Олега Сенчика є не тільки одухотворення навколишнього середовища, а й повне злиття автора з ним. Це виражається в тому, що автор ставить себе на його місце. Письменник думає та відчуває те, що повинна думати та відчувати природа в певній ситуації, пор.: *...полюбляє баба Ганя, як до неї долинає умиротворена стиглість осені, як літо спливає і вже перелітні клетотні бродять лугом, тішить лагідним супокоем і вечоровою свіжістю* [4, с. 98].

Для увиразнення художнього опису автор вдається до використання антитези: *А вечір зависає над ними промінням стиглого золота. Саме пора для важкого року й легкої любови* [4, с. 51]. У реченні протиставлення «важкий – легкий» використано із вторинним значенням цих прикметників. Первинна семантика слова *важкий* – той, який має велику вагу; а слова *легкий* – той, який має невелику, незначну вагу. У нашому випадку *важкий рік* має значення періоду, впродовж якого на людину чекають життєві складнощі, певні негаразди; *легка любов* означає стосунки, які приносять лише позитив, приємні відчуття та допомагатимуть рухатися далі. Все це підкріплюється описом вечора в попередньому реченні, який, власне, й наштотує на подібні міркування.

Баба Ганя зі «Струшеної роси» все очікує на смерть, письменник навіть описом природи створює всі умови для її появи: *Довкілля загусає непроглядю, темнюща брила ночі придушує землю...* [4, с. 92], але: *...гості з косою нема й нема, гей стежку сюди забула* [4, с. 92]. Влучно використаний евфемізм «гостя з косою» контрастує з першою частиною речення, сповненою темних барв і похмурого настрою, врівноважує всю картину загалом.

У пейзажних описах Олег Сенчик широко використовує оказіоналізми: *З-під ніг густим туманом підводяться пахощі чебрецю – важкі й лоскітливі, розшеберхані ногами* [4, с. 4]; *Шаленина зелені милує око і вона п'є доквілля й не нап'ється, дякує Творцеві, що дав змогу бачити се диво, всотувати в себе запахи і барви, і все те лягає на денце її серця, виповнює душу легкою замрією, солодкою благодаттю* [4, с. 9]; *Срібляста блакить нічного наводку м'яко огортала його, здавалося Фросьці, що над нею розсипав рипливицько антрацитово-чорний крук...* [4, с. 41]; *І коли знахарка йшла, розбуркана бабина душа затрапляла у висонцені дні минулого* [4, с. 89].

Словотвір української мови – це спосіб, завдяки якому можна досягти різного рівня експресії написаного, допомагають в цьому афікси. У художньому мовленні склалася давня традиція стилістичного використання слів з афіксами суб'єктивної оцінки. *Хмаринка, лозинка, чобітки, стежечка, куцицько, ненаситний* – такі форми слів нерідко функціонують в романах Олега Сенчика.

Отже, підбираючи мовні засоби, автор активно послуговується словотвірними засобами увиразнення художнього мовлення.

Висновки. Аналізуючи лексично-стилістичні особливості творчості Олега Сенчика, можна підсумувати, що для пейзажного опису він використовує різноманітні мовні засоби. Автор вдається до широкого потенціалу тропів. У природних дескрипціях представлена велика кількість епітетів, метафор, порівнянь, персоніфікацій, а також комплексне вираження тропів в одному слові.

Природа у мовостилі письменника – багатогранна, дивує своїм різноманіттям і представлена крізь призму ставлення до неї людини. Все в пейзажному описі підпорядковано думкам, відчуттям і переживанням героя. Людський побут і природа – це нерозривна та гармонійна єдність у письменника, в центрі якої все ж перебуває людина.

Список літератури:

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Київ: Либідь, 2005. 460 с.
2. Дятленко Т. Особливості вивчення теоретико-літературних понять на уроках української літератури в старших класах (на матеріалі поняття «пейзаж»). *Українська мова і література в школі*. 2004. № 6. С. 22–27.
3. Пасічник Г. П. Лексико-семантичні та структурні особливості тематично-описового дискурсу «природа» у творах англійських письменників XVIII – початку XX століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.01. Львів, 2005. 19 с.
4. Сенчик О. Р. Струшена роса: романи. Чернівці: Книги XXI, 2008. 240 с.
5. Тараненко М. Пейзаж у художньому творі. Київ: Дніпро, 1965. 66 с.

Tomusiak L. M. LEXICO-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF THE LANDSCAPE IN ROMANELLS OF OLEG SENCHYK

The article is devoted to a detailed analysis of linguistic features of landscape descriptions in Oleg Romanovych Senchyk's novels. Theoretical questions were analyzed, a scientific approach to the study of the landscape was determined, and the specifics of its functioning were also revealed. From the linguistic point of view, the description of a landscape is a textual component of a work of art. Landscape description depicts natural phenomena in interaction with man. The ideological and artistic position of the author is realized with the help of a description of nature, which is inextricably linked with the heroes of the work, their inner state and mood. Landscape description combines cognitive, communicative and compositional components of content.

Landscape has more functional load than just a description. It implements the author's idea. Nature is a separate artistic reality. Its problems are often discussed both in literature and in linguistics. With the help of a landscape description, the author is able to realize and convey his own naturalistic thoughts and emotions, as well as characterize individual phenomena.

Oleg Senchyk's dominant tools for creating unique pictures and images are various tropes. However, the most productive language device in the writer's descriptions is personification. It permeates all his work. In this way, the author tries to give the reader the feeling that nature is actually alive, unique and mysterious. If we talk about the specificity of the language of Oleg Senchyk's artistic works, one cannot fail to note the "anthropocentrism" of the writer's work. Even in landscape descriptions, the transfer of human features to nature and objects is clearly visible. And the author does this in almost every description. The implementation of the anthropocentric principle in the study of the structure of the artistic text also involves paying attention to the peculiarities of the functioning of the word, but in the space limited by the framework of the closed system, which is, in fact, the text. O. Senchyk demonstrates mastery of verbal plasticity, enriching landscape descriptions with various linguistic means.

The proposed scientific study also determines some promising directions for further research, in particular, a systematic approach to creating a classification of landscape descriptions. The concept of landscape needs a thorough theoretical analysis from the point of view of the modern theory of the study of the artistic text.

Key words: *speech style, romanella, semantics, anthropocentrism, personification, metaphor, epithet, comparison, synonym, occasionalism.*